

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
Б.Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ - РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ
Ж. БАЛАСАГЫНА атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Диссертациялык кеңеш Д.08.15.519

Кол жазма укугунда
УДК 657:657.5:336.41

МЕДЕРОВ АЛМАЗ ТИЛЕКОВИЧ

**"ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРЫН БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПКЕ АЛУУНУ
ЖАКШЫРТУУНУ УЮШТУРУУ "**

08.00.12 – Бухгалтердик эсеп, статистика

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2017

Диссертациялык иш С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин «Бухгалтердик эсеп, экономика жана менеджмент» кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: экономика илимдеринин доктору, профессор
Омуралиева Дамира Кемеловна

Расмий оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, доцент
Кулова Эркин Усеналиевна

экономика илимдеринин кандидаты
Ким Светлана Алесандровна

Жетектөөчү мекеме: К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин, «Айыл чарбасындагы бухгалтердик эсеп жана аудит» кафедрасы.

Диссертациялык иш 2017-жылы 31-октябрда саат 14.00дө Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз - Россия славян университетинин жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д.08.15.519 ведомстволор аралык диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720022, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 6.

Диссертация менен Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз - Россия славян университетинин китепканасынын илимий залынан таанышууга болот, дареги: 720022, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Киев көчөсү, 44.

Автореферат 2017-жылы 30-сентябрда таркатылды.

**Диссертациялык кенештин
окумуштуу катчысы, экономика
илимдеринин кандидаты**

Ж.Б.Мырзахматова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Өндүрүш чөйрөлөрүндөгү илимий-техникалык прогресстин жана чарба жүргүзүү шарттарындагы экономикалык өзгөрүүлөргө кайрылуулардын таасири астында дүйнөлүк экономикада жүрүп жаткан орчундуу өзгөрүүлөр, негизги фонддорду заманбап талаптарга ылайык алмаштыруу каржылык-инвестициялык издөө зарылдыгын жаратат. Ар кандай бизнестин негизги көйгөйү болуп өндүрүш каражаттарын алуу үчүн ресурстарды тартуу маселеси болуп саналат. Коммерциялык банктарды жана башка ушул сыяктуулар үчүн өлкөнүн экономикасынын тармактарынын жашоосундагы маанилүү капитал, чакан бизнести реалдуу түрдө колдоону, узак мөөнөттүү жана ишенимдүү киреше менен камсыз кылууда инвестицияларды тартууга мүмкүндүк берүүчү лизингдин жүзүндөгү зор мүмкүнчүлүк болуп эсептелет.

Кыргызстандагы лизингди өнүктүрүүнүн актуалдуулугу, баарынан мурда, паркынын жабдууларынын абалынын канааттандыруу эместиги, аны пайдалануунун аз натыйжалуулугу, запастык бөлүктөрдүн начар камсыздалышы, негизги фонддордун эскирүүсүнүн жогорку баскычта болушу менен шартталган. КРдагы негизги фондулардын эскирүү деңгээли орточо эсеп менен 52 %ти түзөт. Бул көйгөйлөрдү чечүүнүн бирден бир варианты кредиттик жана инвестициялык операцияларды, сооданын бардык элементтерин бириктирген лизинг болушу мүмкүн.

Лизингдик мамилелердин тармагындагы фундаменталдык изилдөөлөрдүн бар болушуна карабастан, лизингдик мамилелердин негизги субъектилериндеги бухгалтердик эсептин методикасын жакшыртуунун наркы жогорулоодо. Кыргыз экономикасынын өнүгүүсүнүн азыркы этабында лизинг берүүчүгө жана лизинг алуучуга бухгалтердик эсепти жана талдоолорду жүргүзүү бир катар көйгөйлүү маселелерди чечүүнү талап кылат.

Бухгалтердик эсептеги лизингдик операцияларды жөнгө салууда ченемдик-укуктук системасын өнүктүрүү, мыйзамдардагы так эместиктер жана карама-каршылыктар менен шартталган кыйынчылыктар аркылуу коштолгон. КРнын Лизингдик операциялардын көп варианттуулугу менен байланышкан бухгалтердик эсептин лизингдик операциялардагы маселелери өзгөчө мааниге ээ, КРнын бухгалтердик эсебиндеги чагылдыруунун тартиби толугу менен жөнгө салынган эмес. Теориялык иштелмелер лизинг берүүчү менен лизинг алуучудагы бухгалтердик эсепке лизингдик операцияларды киргизүүдөгү реалдуу проблемаларды жоюуга көмөктөшүүсү керек. Мындай позициядан лизингдик операцияларды эсепке алуунун теоретикалык-методологиялык ыкмаларын тереңдетүү бул илимий изилдөө ишинин темасынын актуалдуулугун шарттайт.

Диссертациялык иштин темасынын ири илимий программалар менен байланышы. Диссертациялык илимий изилдөө ишинин темасы төмөндөгү программаларды жана документтерди ишке ашыруу: 2013 - 2017-жылдардагы КРнын Улуттук туруктуу өнүктүрүү стратегиясы, 2014 – 2017-жылдардагы банк секторун өнүктүрүүнүн негизги багыттары, 2014-2017-жылдардагы акча-кредит саясатынын негизги багыттары, 2014 – 2020-жылдардагы КРнын корпоративдик

каржылык отчеттуулугун жана аудитин өнүктүрүү стратегиясы менен байланышкан.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин максаты жана милдети.

Илимий изилдөө ишинин максаты коммерциялык банктардын ички лизингдик операцияларын көзөмөлдөө жана эсепке алууну жакшыртуу боюнча теориялык жоболорду жана сунуштамаларды иштеп чыгууну илимий негиздөө болуп саналат. Бул максат төмөнкүдөй **милдеттерди** коюу жана чечүү менен шартталган:

- лизингди кармоонун илимий концепциясына баа берүү, лизингдик операцияларынын бухгалтердик эсептик усулунун маани-маңызын аныктоо максатын тактоо;

- лизинг берүүчүнүн жана лизинг алуучунун лизингдик операцияларынын бухгалтердик эсебин уюштурууга таасир берүүчү лизингдик операциялардын түрлөрүн аныктоо жана өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүү;

- ААК "Айыл Банк" жана башка КРнын коммерциялык банктарынын мисалында каралып жаткан операциялардын ички көзөмөлдөөсү менен бухгалтердик эсебинин практикасына, лизинг рыногун изилдөөгө, лизинг операцияларын көзөмөлдөөгө жана эсепке алуунун ченемдик-укуктук базасына баа берүү;

- лизингди өнүктүрүүгө тоскоол болгон жана аларды жоюу боюнча сунуштарды иштеп чыгуунун экономикалык жана каттоону-көзөмөлдөө проблемаларын табуу;

- бухгалтердик эсептин лизингдик операцияларын уюштурууну жана лизинг берүүчүнүн жана лизинг алуучунун отчеттуулугун жакшыртуунун негизги жолдорун иштеп чыгуу;

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат:

1. теориялык аспектиде лизингдин классификациялык белгилери системалаштырылып, лизингдин формалары менен иш-аракети кеңейтилген, ошондой эле, лизинг жана анын иш-аракетинин илимий концепцияларынын мазмунун талдоонун жыйынтыктарына негизделген экономикалык мамилелеринин бирдиктүү системасы катары лизингдин аныктамасы аныкталган;
2. лизингдик мамилелердин негизги катышуучуларынын жана укуктук база менен лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин киргизүү усулун жакшыртуунун лизингдик операциялары боюнча бухгалтердик жазууларды киргизүү схемасын оптималдаштыруу мүмкүнчүлүгү негизделген;
3. бухгалтердик эсеп жана КРнын коммерциялык банктарынын лизингдик операцияларынын ички көзөмөлүнө, КРнын лизинг рыногунун абалына баа берилген;
4. КРнын айыл чарба тармагынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен каржылоо булагы катары талдоо усулу жана лизингдик операциялардын критерийлеринин натыйжалуулугу негизделген;

5. КРдагы лизинг операцияларынын өнүгүү келечегине жана ФОЭСтин ченемдерине ылайык бухгалтердик эсепти жакшыртуунун багыттары иштелип чыккан.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөнүн натыйжалары коммерциялык банктардын ички жол-жоболорун жана лизингдик операциялар бөлүгүндөгү эсепке алуу саясатын иштеп чыгууда, бул операцияларды жөнгө салуучу ФОЭСтеги жакындоо жагына карата ченемдик-укуктук базаны реформалоодогу мамлекеттик жана көзөмөлдөөчү органдарда, "Коммерциялык банктардагы бухгалтердик эсеп", "Акча каражаттарын башкаруу" курсу боюнча окутуучулардын окутуучулук ишмердүүлүгүндө колдонулушу мүмкүн.

Диссертациялык илимий иштеги алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү. Сунуш кылынган сунуштамаларлар банктын каржылык ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет. Лизингдик операциялардын натыйжалуулугун баалоо ыкмасы аналитикалык жол-жобо жана эсепке алуу критерийлери катары баа берүүдө жана лизингди өнүктүрүүдө пайдаланылышы мүмкүн. Сунуштамаларды ишке ашыр ААК "Айыл банкын" башкаруу ишмердүүлүгүндөгү лизингдик операциялардын кредиттик тобокелчилик деңгээлин төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет.

Диссертациялык изилдөө ишинин коргоого алып чыккан негизги жоболору:

- бухгалтердик эсепти уюштуруучу-укуктук аспектилерин талдоо жана лизингдик операциялардын ички көзөмөлдөөлөрүн, ченемдик укуктук документтерди корректирлөө боюнча сунуштарды теориялык жактан жалпылоо;
- классификациялык белгилерин жана КРнын айыл чарба тармагындагы өзгөчөлүктөрүн кеңейтүүнү эске алуу менен эсепке алууну жана лизингдик операциялардын натыйжалуулугун баалоону оптималдаштыруу ыкмалары;
- КРнын лизинг рыногунун практикасын эсепке алуу жана КРнын коммерциялык банктарындагы лизингдик операциялардын ички көзөмөлүн уюштурууну баалоонун натыйжалары;
- КРнын коммерциялык банктарындагы лизингдик операцияларды эсепке алууну уюштурууну жакшыртуу боюнча ФОЭСтин талаптарына ылайык сунуштамалар.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Изденүүчүнүн илимий-теориялык саламы катары экономикалык мамилелердин системасындагы лизингдин ордун, маани-маңызын, ролун, функцияларын жана теориялык негиздемелерин киргизүүгө болот. Практикалык салымы: банктагы лизинг операциялардын натыйжалуу критерийлерин, лизингдин эсепке алуу техникалык мамилелериндеги банктын эсепке алуу саясатын көрсөтүү болуп саналат. Илимий изилдөө ишиндеги жүргүзүлгөн изилдөөлөр жана бухгалтердик эсеп менен лизингдик операцияларды талдоону жакшыртуу боюнча сунуштамалар жана натыйжалар ОАО "Айыл Банка" өткөрүлгөн.

Изилдөө ишинин натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык илимий изилдөө ишинин негизги жоболору, корутундулары жана сунуштамалары илимий макалаларда, эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференциялардын материалдарында жарыяланган. Ошондой эле, Ысык-Көлдөгү бухгалтерлердин форумунун жана бүткүл өлкөлөрдүн аудиторлорунун БАлык Исраиловдук окуусу өндүү жана башка ушул сыяктуу конференцияларда баяндамалар жасалган.

Илимий изилдөө ишинин басылмалары. Диссертациялык илимий изилдөө ишинин темасы боюнча 6 илимий иш КРнын ЖАК тарабынан сунушталган жана КИНЦке киргизилген КРнын жана РФнын журналдарында , 3 б.т., көлөмүндө басылмалардан жарыкка чыгарылган.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, 3 глав, выводов, практических рекомендаций, списка литературы. Работа изложена на 155 страницах. В работе приведены данные, оформленные в таблицах, рисунках и приложениях.

Диссертациялык иштин түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык илимий изилдөө иши киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан жана пайдаланылган адабий булактардын тизмелеринен турат. Мазмунунун баяндалышы 155 беттен турат. Ошондой эле илимий иште таблица, сүрөт жана колдонмо түрүндө жол-жоболоштурулган аныктамалар келтирилген.

ИШТИН ЖАЛПЫ МАЗМУНУ

"Лизингдик мамилелердеги бухгалтердик эсепке алуунун теориялык аспектилери" деген биринчи бөлүмдө лизингдик эсепке алуунун теориялык жана уюштуруунун негиздери ачылып берилген. Лизингдик эсепке алуунун теориялык маселелерин кароого көптөгөн окумуштуулар: Е.Б. Кабатов, Е. Н. Чекмарева, Т.Н. Прилуцкий, А.В. Щербин, В.Д. Газман, М.В. Карп, Е.М. Шабалин, В.В. Ковалев, О.И. Лаврушин жана башка ушул сыяктуулар зор салымдарын кошкон. Окумуштуулар, изилдөөчүлөр жана экономисттер лизингдин курамына жана түзүмүнө, маани-маңызына бир тараптуу аныктама беришкен эмес. Биздин пикирибиз боюнча, лизингди аныктоодо В. Д. Газман, М. В. Карп, В. В. Ковалев, А.М.Шабалин лизингдин маани-маңызын толук кандуу чагылдырып беришкен эмес, анткени, лизинг - бул жеке ишкердүүлүктүн же болбосо инвестициялык ишкердүүлүктүн гана бир түрү эмес, бирок, ал укук аркылуу жөнгө салынуучу экономикалык мамиле болуп саналат. В. Д. Газман, М. В. Карп, В. В. Ковалев, А. М. Шабалиндердин аныктоолору боюнча лизингдин алдында экономикалык реалдуулуктан ажырап калган өз алдынча юридикалык категория жатат деп түшүндүрүлөт.

Л. И. Гехтин пикири боюнча, лизинг - кыймылдуу жана кыймылсыз мүлктүн ижараларынын өзүнчө бир өзгөчө формасы, ошондой эле, салык салуунун өлчөмдөрүнө максаттуу түрдө таасир этүүгө мүмкүндүк берүүчү каржылоонун башкалардан айырмаланган бөтөнчө формасы болуп саналат.

Й. Гудман, Й. Доунс, Й. Фридман лизингдик контракт, кыймылсыз мүлктү, жабдууларды пайдаланууга же көрсөтүлгөн убакыттын ичинде башка

негизги фонддорго адаттагы ижара акысы түрүндө алмашып төлөөгө мүмкүндүк берет деп далилдешет.

Экономика илиминин көз карашынан алганда, лизинг алуучу ижарачыдан айырмаланып лизинг берүүчүгө, лизингдин предметин пайдалануу укугу үчүн айсайын акы төлөбөстөн, принципалдуу түрдө операциялардын тобокелчиктерин жаңыча бөлүштүрүү дегенди билдирген, амортизациялык чегерүүлөрдүн толук суммасы деп божомолдошот. Лизинг берүүчү жеке кызыкчылыгындагы жана лизинг алуучунун өтүнүчү боюнча кандайдыр бир материалдык баалуулуктарга ээ болот, андагы мындай ижара учурундагы өз ара төп келген кызыкчылыктарына ылайык тараптар келишим түзүшөт. Амортизациялык чегерүүлөрдү төлөөнүн толук суммасы, лизинг предметин жакшы тейлөөгө кепилдик берет.

ФОЭСтеги 17 "Ижара" (IAS 17 "Leases") үчүн "лизинг" жана "ижара" түшүнүктөрүн чектөөдө, каржылык жана операциялык ижара катары сөзмө сөз которулган financial leases жана operational leases терминдери пайдаланылат. ФОЭСтеги ижара контракттык негизде түзүлгөн формалары түрүндө эмес ("форманын үстүнөн артыкчылыктарды кармоочу" концепцияларды пайдалануу), бүтүмдөрдүн экономикалык мазмунуна жараша классификацияланат. Лизингдин, ижарадан принципалдуу түрдөгү айырмачылыгы тобокелчиликтерди жана пайдаларды бөлүштүрүүлөрдөн турат. Каржылык ижара - бул бардык тобокелчиктерди жана пайдаларды олуттуу жылдыруу шарттарына ылайык ишке ашырылган активге ээлик кылуу менен коштолгон ижара болуп саналат.

Биздин пикирибиз боюнча, төмөнкүдөй тыянактарды формулировкалоого болот билдирип: сатып алууну-сатууну жөнгө салуучу ченемдерине карата лизингдин маани-маңызына алып барууга болбойт, көптөгөн окумуштуулардын эмгектеринин трактовкаларында лизинг келишими гана каралат, бирок андагы мамилелердин бардык комплекси менен эмес, окшоштуктарга караганда, аны менен көп айырмачылыктары бар, ишеним берүүчүнүн тапшырмасы боюнча бирөөнүн мүлкүн башкаруу процесси менен лизингди чаташтырууга жол берүүгө болбойт.

Лизингди аныктоонун ар кандай ыкмаларын талдоонун натыйжасында, биз анын маанисин майда-чүйдөсүнө чейин ачып берүү үчүн лизингдин функцияларына кеңири түрдө мүнөздөмө берүү зарылдыгы жөнүндө жыйынтык чыгаруу аракетин жасадык. Лизинг татаал социалдык-экономикалык кубулуш катары, ага гана таандык болгон функциялардын топтому болуп саналат.

Лизингдин функцияларынын тематикасы боюнча көптөгөн маселелер изилденген, ага төмөнкүдөй окумуштуу-экономисттердин эмгектеринде олуттуу түрдө көңүл бурулган, алар Н. А. Адамов, В. А. Горемыкин, В. М. Джуха, М.И. Лещенко, А. А. Тиловдор болуп саналат.

Лизингдин функцияларынын маселелери боюнча илимий адабияттардагы талдоолордо, заманбап экономикалык илимде лизингдин функцияларынын мазмунуна жана аталышына карата салыштырмалуу бирдиктүү ой-пикир жок экендиги далилденет. Жогоруда аталган окумуштуу-экономисттердин пикирлеринен улам, биздин пикирибиз боюнча лизингдин жалпы функциялары

болуп каржылык, өндүрүштүк жана сатуучу функциялар эсептелет. Биздин пикирибиз боюнча, илимий адабиятта каралбаган, лизингдин функциясын стимулдаштырган (дестимулдаштырган), лизингдин дагы бир функциясын бөлүп көрсөтүүгө болот.

Лизингдин жалпы илимий мазмуну, анын функцияларын аныктоо менен жана автордук аныктоону формулировкалоодо лизингдик операцияларга бухгалтердик эсеп жүргүзүү усулун туура аныктоого, документтештирүү жана лизингдик операцияларынын өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен лизинг операцияларынын натыйжалуу критерийлерин негиздөө боюнча иштелип чыккан усулдук сунуштамаларында туура чагылдырууга мүмкүндүк берет.

Дүйнөлүк практика лизингдик мамилелердин көптөгөн варианттарын иштеп чыккан. Кыргызстанда рыноктук факторлордун таасири астында лизинг мамилелери көпчүлүк учурда классикалык формадан үч тараптуу лизинг мамилелерине кетүү менен көп сандаган катышуучулар менен бирге ар тараптуу мүнөзгө жана лизингдик мамилелерин ишке ашыруунун кыйла татаал көп баскычтуу формасына ээ болот. Биздин пикирибиз боюнча, «Каржылык ижара (лизинг) жөнүндөгү» КРнын Мыйзамында келтирилген спектрдин классификациялык белгилеринин жетишсиз жана зарыл жактарын кеңейтүү керек. Мындай классификациялоо лизингдин маани-манызы менен лизингдин формасын чаташтырат.

Бухгалтердик эсепке таасир берүүчү лизингдик операциялардын түрлөрүн талдоо, лизингди уюштуруу формасына ылайык ар бир классификациялык белгиси жана аны өткөрүү техникасы лизинг операциялардагы бухгалтердик эсептин өзгөчөлүктөрү өзүнө тартат. Ошондуктан эсепке алуу маселелери жана лизингдик мамилелердин негизги катышуучуларынын лизингдик операцияларынын натыйжалуулугун талдоо лизингди уюштуруунун ири сандагы формалары менен болгон байланышы жана аны өткөрүү техникасы өзгөчө көңүл бурууга татыктуу.

"Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарындагы лизингдик операцияларды уюштуруу жана эсепке алуу практикасы" деген экинчи бөлүмдө КРнын коммерциялык банктарындагы лизингдик операцияларды ченемдик-укуктук жактан камсыз кылуу жана бухгалтердик эсеп практикасы, лизингдин өнүгүү тенденциялары иликтенет. Бул маселелер боюнча ОАО "Айыл-Банкынын" мисалында оптималдуу башкаруу чечимдерин иликтөө абдан тереңдетилген.

КРдагы лизинг өндүрүштүк чыгымдардын курамындагы жана амортизацияны лизингдин предметине карата чегерүүгө ылайык лизинг алуучу лизингдик төлөмдөрдүн бардык суммасын кошууга мүмкүн болгон ыңгайлуу салык салуу режимин коштоп жүрөт. Ченемдик-укуктук база эки тараптын кызыкчылыгын эске алууга мүмкүндүк берген лизингдик бүтүм тараптардын ортосундагы келишимдик эркин олуттуу мамилелерди орнотот.

Бухгалтердик эсеп жана талдоо ар кандай тармактардагы жеке ишкерлик ишмердүүлүктүн иштешинин милдеттүү шарты болгон, ошондой эле, белгилүү бир баскычтагы адамдардын ишмердүүлүгүнүн башка тармактарына караганда, өзгөчө банк системасы стандарттарга, укуктук ченемдерге, белгилүү

көрсөтмөлөргө жана сунуштарга муктаждыгы экономика илиминин ажыратылгыс жана эң татаал бөлүгү болуп эсептелет.

23.07.2002-жылы «Каржылык ижара (лизинг) жөнүндөгү» КРнын Кабыл алынган мыйзамында, лизингдин предмети катары лизингдин субъектилер, алардын укуктары жана милдеттери, негизги формалары, лизинг, лизингдик төлөмдөрүнүн түшүнүктөрү каралган, ал эми, ал эсепке алуу жана камсыздандыруу мыйзамдарга тиешелүү шилтемелерге таянат. Мындай мыйзам КМШ өлкөлөрүнүн дээрлик бардыгында бар жана КМШ өлкөлөрү үчүн лизинг жөнүндөгү Моделдик мыйзамдын негизинде иштелип чыккан.

Кыргызстандагы колдонулуучу лизингди классификациялоо, табл.1.

Таблица 2.1. **Кыргызстандагы лизингди классификациялоо**

Формалары жана түрлөрү	Лизингдин предмети (лизингдик рынокту иликтөөнүн натыйжалары боюнча)
Ички лизинг Эл аралык лизинг Кайталанма лизинг, Сублизинг, Экинчи лизинг.	Жабдуулары: айыл чарба, жеңил жана тамак-аш өнөр жайы үчүн, соода, медицина, полиграфия, курулуш техникасы, автоунаа (жеңил, жүк ташуучу), тоо-кен техникасы.

Маалымат булагы: сүрөт КРнын коммерциялык банктарынын сайттарынын маалыматтары боюнча автор тарабынан иштелип чыккан.

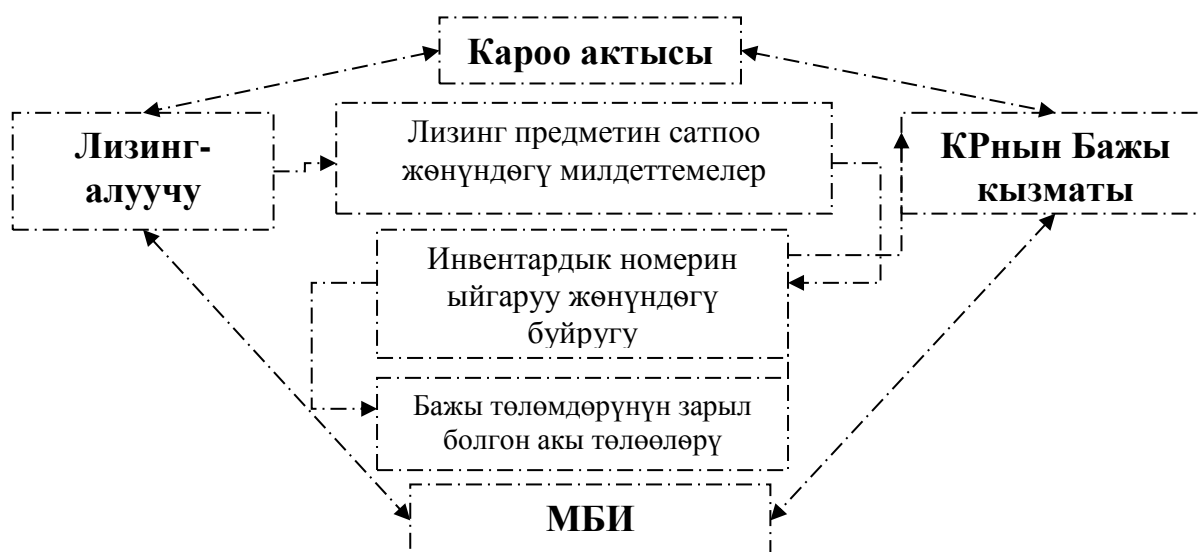
«Каржылык ижара (лизинг) жөнүндөгү» КРнын Мыйзамы инвестициялык ишкердүүлүктүн түрү катары лизингдин ишмердүүлүгүн аныктайт, лизинг предмети жеке ишкердүүлүк үчүн гана пайдаланылышы мүмкүн, лизинг лицензиялануучу ишмердүүлүктүн түрлөрүнө таандык эмес, айрым учурларды кошпогондо, лизингдик операциялар каржы-кредиттик мекемелер аркылуу жүзөгө ашырылат. Биз тарабынан төмөнкүдөй: камсыздандыруу чөйрөсүндөгү жөнгө салуу, салык, бажы, КРнын транспорттук-жол мыйзамдары, мамлекеттик каттоо жана лизинг келишимин нотариалдык күбөлөндүрүү лизинг операцияларынын көлөмүнүн өсүүсүнө (азайуусуна) бүтүмдөрдүн баасына түздөн-түз таасирин тийгизиши тууралуу тыянактар жасалды.

2.1. Сүрөтү. Лизинг предметинин көз карандылыгына жараша өз ара аракеттешүү схемасы

Булагы: схема автор тарабынан түзүлгөн.

Бухгалтердик эсептеги лизинг берүүчүнүн жана лизинг алуучунун өз ара аракеттенүү схемасына жана лизингдин предметине жараша (сүрөт.2.1) эгерде транспорт каражаты лизинге берилген болсо жана бажы жагынан жол-жоболоштуруу (салыктык преференцияларды алуу максатында) алдында бажы органдары тарабынан берилген аныктыгын тастыктаган маалымдамалар областтар аралык кооптуу жүктөрдүн маршруттук барактарын жол-жоболоштурууну жүзөгө ашыруу зарыл. Ошондой эле лизинг предметинин балансына лизинг алуучунун катын киргизүү жөнүндө, лизинг предметинин инвентардык номерине буйрук берүү жөнүндө, бажы кызматынын жана башкалардын 2.2-сүрөттөгүлөр боюнча бажы кызматынын инспекторунун лизинг предметин кароо Актысы берилет.

2.2 Сүрөтү. Лизинг алуучунун документтерин бажы тарабынан жол-жоболоштуруунун схемасы

Булагы: схема автор тарабынан түзүлгөн.

"КРдагы бажылык жөнгө салуу жөнүндөгү" КРнын Мыйзамында ЕАЭБ жөнүндөгү келишим, ошондой эле, лизингдик укуктук мамилелердин субъектилерин үчүн бухгалтердик эсептин максатындагы жана лизингдик операцияларды талдоодогу талаптарынын актуалдуу айрым жоболору да каралган.

КРнын лизинг берүүчүлөрү негизинен банктарга чыгышарын эске алып, алардын каржылык отчеттору милдеттүү түрдө ММКга жарыяланат, андагы эң көп муктаждыктарын туура жана лизинг операцияларын тиешелүү түрдө чагылдырууну банктар сезишет. Лизинг операцияларынын бухгалтердик эсебин жөнгө салуунун белгилүү бир ченемдик категориясын КРнын УБсынын ченемдик актылары түзөт. Айрым ченемдик документтер ФОЭСтин ченемдерине жана азыркы күндөгү чындыкка ылайык келбейт, ушуга байланыштуу КРнын УБсы өз убагында жаңылоону жүзөгө ашырууну жана банктардагы жөнгө салуучу бухгалтердик эсепти, ченемдик-укуктук документтерди актуалдаштырууну көзөмөлдөөнү ишке ашыруу зарыл.

Лизингдик операцияларды эсепке алуунун укуктук базасына, ошондой эле, банктын талаптары жана түздөн-түз усулдук сунуштамалардын негизинде

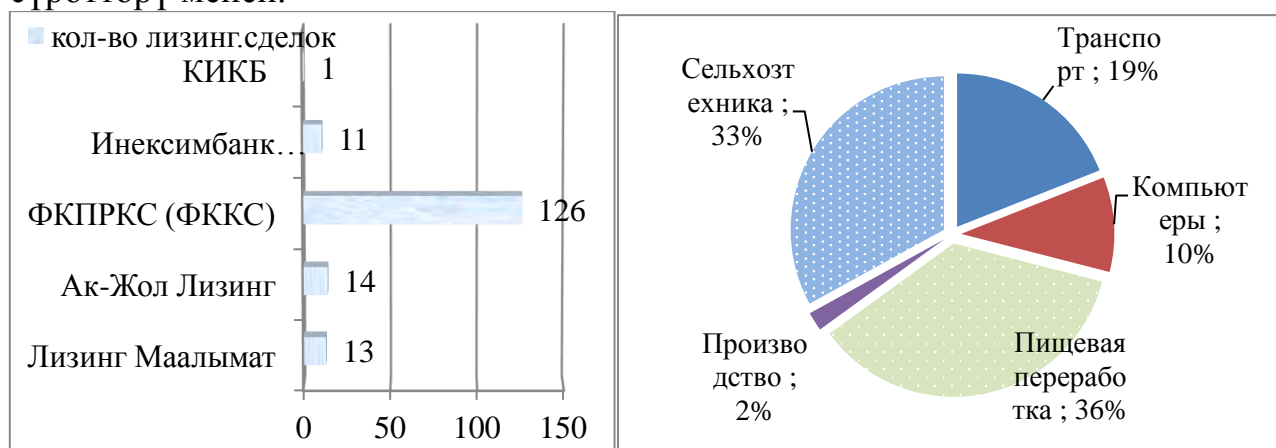
иштелип чыккан ички документтер кирет. Эсепке алуунун бул процедурасына (баланстык эсептерди колдонуу үчүн), документтерди жүгүртүү схемалары, кызматкерлердин кызматтык милдеттери жана башка ушул сыяктуулар кирет.

Биздин пикирибиз боюнча төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот. Бухгалтердик эсеп максатында лизинг берүүчүнүн эсепке алуу саясатындагы, төмөнкүдөй маалыматтар жөнүндө ачып көрсөтүү жатат: балансына лизинг предметинин тандалган шарттарын коюу; амортизацияларды чегерүүнү эсептөө; заемдук каражаттар боюнча кокустан аларды тартуу усулу же аны сатып алуу, курулмаларын даярдоо.

Сөзсүз түрдө: лизингдик төлөмдөр боюнча кыска мөөнөттүү карызды, узак мөөнөттүү карыздарды "каторуу", ошондой эле, кокустан лизинг предметин мөөнөтүнөн мурда сатып алуудагы лизингдик кызмат көрсөтүүлөрдү жана предметин ишке ашырууда түшкөн кирешелерди чектөө тартибин көрсөтүү. Синтетикалык эсептеги пайдаланылган кошумча бухгалтердик субэсебинин тартибин көрсөтүү; бухгалтердик эсептеги өз алдынча иштелип чыккан схемаларды колдонуу жөнүндө көрсөтүү. Ички процедураны тиешелүү түрдө көзөмөлдөө, ошондой эле, банктын ички көзөмөлдөө системасын камсыздоо.

Лизингди жалпысынан ченемдик-укуктук жактан камсыз кылуу кандайдыр бир даражада иштелген, ал бүгүнкү күндөгү лизингдик бүтүмдөрдүн көлөмүнө туура келет, анын мындай бүтүмдөрүнүн абалы, биздин изилдөөбүздө көрсөтүлгөндөй, төмөнкү деңгээлде турары боюнча жыйынтык чыгарууга болот. Баа берүүдөгү көптөгөн түшүнүксүз жагдайлар бар экендиги, кокусунан лизинг келишимдерин мөөнөтүнөн мурда жокко чыгарууда жана жарандык-укуктук мыйзамдарга, банктык мыйзамдарга туура келбеген МСФОнун талап кылган түшүндүрмөлөрүн жана корректирлөөнү көрсөтүү, классификациялоолору боюнча жыйынтык чыгарууга болот.

КРдагы Лизинг операциялары 2003-жылы ишке ашырылган 2.3 жана 2.4. сүрөттөрү менен.

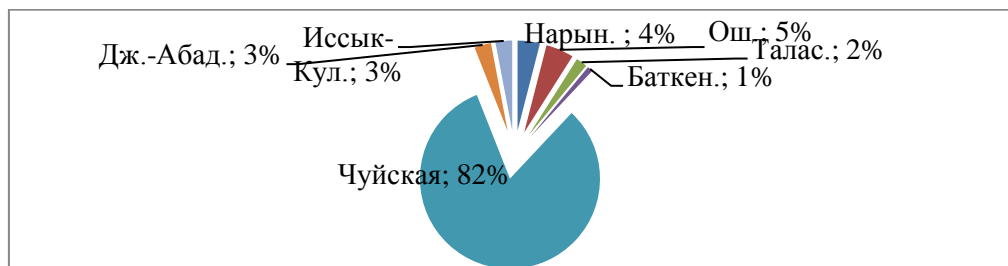

2.3. Сүрөт. Лизингдик бүтүмдөрдүн саны, 2003-ж.

2.4. Сүрөт. 2003-жылы Лизинге берилген жабдууларынын түрү.

Булагы: «Борбордук-Азиядагы Лизинг» 2004-жыл.

Эң эле капиталоемкалык долбоорлор жана Бишкек шаарынын жана Чүй облусундагы лизингдик операциялардагы львиная үлүшүн жүзөгө ашыруу жүргүзүлгөн.

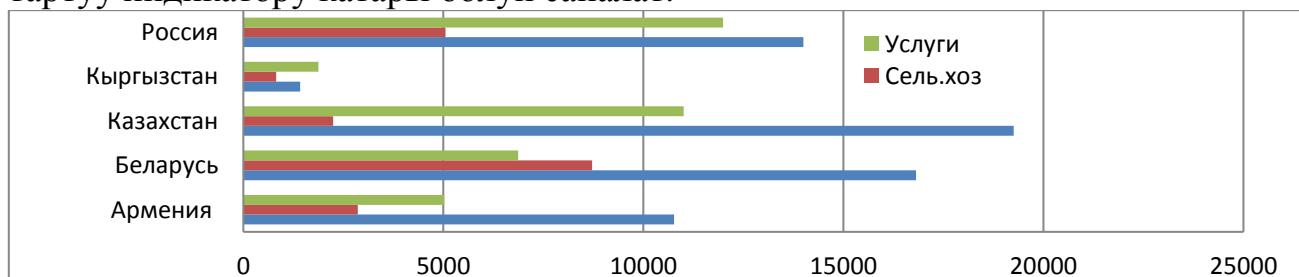
2.5. Сүрөт. КРнын областары боюнча лизингдик бүтүмдөрдү бөлүштүрүү 2003-ж.

Булагы: КРнын НСК өндүү сайты.

КРнын УСКсынын Статистикалык базасы тармактык белгилери, түрлөрү жана лизингдик ишмердүүлүктүн формалары жана башка көрсөткүчтөрү боюнча лизингдик операциялардын натыйжалуулугуна тереңдетилген түрдө түзүмдүк талдоо жүргүзүүгө мүмкүндүк бербейт.

КРнын өнөр жайы менен айыл чарбасынын инвестициялык жана инновациялык өнүгүүсүндөгү өзгөрүүлөрү өтө жай, негизинен, өнөр жай жана айыл чарба ишканалары менен салыштыруу боюнча кызмат жана соода сектору кыйла жогорку рентабелдүүлүгү менен шартталат. Ошентип ылайык, КРнын УСКсынын расмий статистикасынын 2015 жана 2016-жылдарындагы жыйынтык боюнча айыл чарбасындагы операциялык ишмердүүлүгүнүн рентабелдүүлүгү 10,1 % 14,7 % деңгээлинде, ал эми, соода чөйрөсүндө 26,2 %.деңгээлинде түптөлгөн.

Өндүрүштүк экономиканын секторлорунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган каржылык продуктылары катары лизингдин өнүгүүсүн чектеген факторлору сыяктуу, 90-жылдардын аягында түзүлгөн КРнын экономикасынын соода-ортомчулук артыкчылыктары, ошондой эле, каржылык ортомчулугунун же экономикадагы банк секторунун кирүү деңгээлинин төмөндүгү болуп саналат. Ошондуктан, лизинг менен байланышкан каржылык продуктуларды өнүктүрүү жана алдыга жылдыруу, негизинен, мамлекеттик демилгелердин эсебинен жана бир кыйла азыраак даражадагы жеке коммерциялык демилгелерин эсебинен стимулдаштырылат. Эмгек өндүрүмдүүлүгү лизинг суроо-талаптарынын көлөмүнө аябай чоң таасир тийгизет жана өндүрүштүк процесстеги (автоматташтыруудагы) жабдууларды тартуу индикатору катары болуп саналат.

2.6. - Сүрөт. 2014-ж. ЕАЭБ өлкөлөрүнүн (АКШ доллары) экономикасындагы өнөр жайында, айыл чарбасында жана кызмат көрсөтүү секторундагы эмгек өндүрүмдүүлүгү

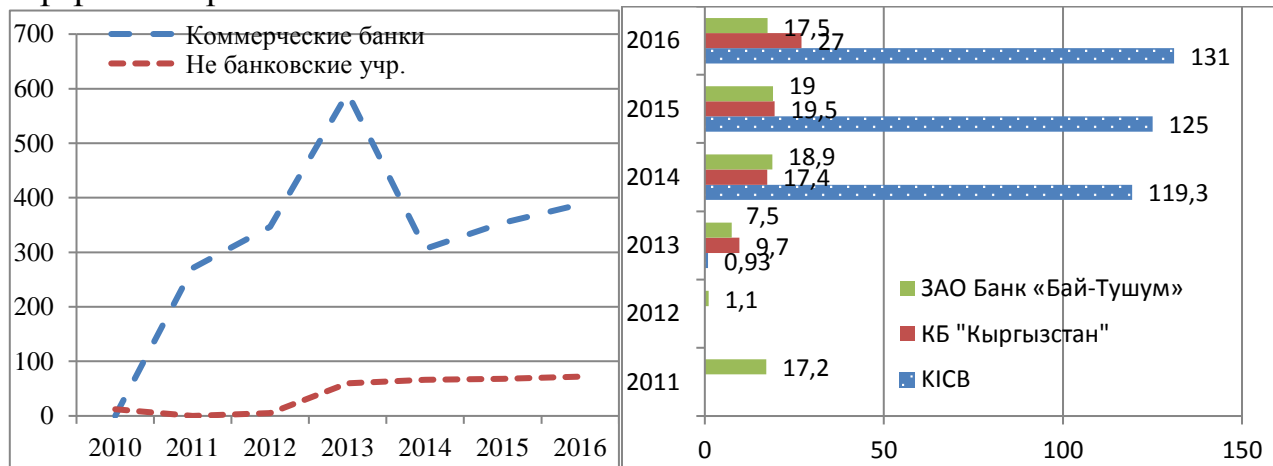
Маалымат булагы: КРнын УСКсынын жана КРнын УБнын, ЕЭКтин материалдарынын сайттык маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн,.

Бүгүнкү күндөгү көп кызыктырган кызмат көрсөтүү секторундагы инвестицияларга (ал жөнүндөгүгө караганда соода чөйрөсүндөгү жогорку рентабелдүүлүктү көрсөтөт) салыштырмалуу, Кыргызстандагы өндүрүштүк лизингди каржылоодогу жеке инвесторлордун кызыкчылыктарынын өтө начарлыгы менен шартталышы болуп саналат.

Кыргызстанга жабдуулар (импорттун басымдуу бөлүгү катары) негизинен КМШ өлкөлөрүнөн жана Кытайдан жеткирилет. Сомдун курсун реалдуу түрдө алмашуусун бекемдөө, РФда, РКда жана башка ЕАЭБ өлкөлөрүндө өндүрүлгөн импорттун наркын азайтат жана жабдуулардын наркынын төмөндөтүү аркылуу лизингди өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Лизингди мындан ары өнүктүрүүгө КРнын ЕАЭБке мүчө болушу да өз таасирин тийгизет. Инвестициялык-өндүрүштүк экономикадагы КРнын экономикасынын соода-ортомчулугуна карай кайра багыттоо зарыл.

КРде лизинг менен алектенген 12 уюм колдонулат, анын ичинен 4 банктар болуп саналат. Лизинг рыногундагы акыркы 5 жылдыктагы эң активдүү ОАО "Айыл Банку", ЗАО "Бай-Түшүм Банку, ЗАО "Кыргыз Инвестициялык-Кредиттик Банку", ОАО КБ "Кыргызстан", ААК "Кредиттик союздардын Каржылык компаниясы" жана «East Leasing» компаниясы болуп саналат. Жалпысынан, 2010-ж. боюнча 2016-ж. каралып жаткан мезгилде, бардык банктар жана каржылык эмес мекемелер аркылуу 1659 лизингдик бүтүмдөр иш жүзүнө ашырылган.

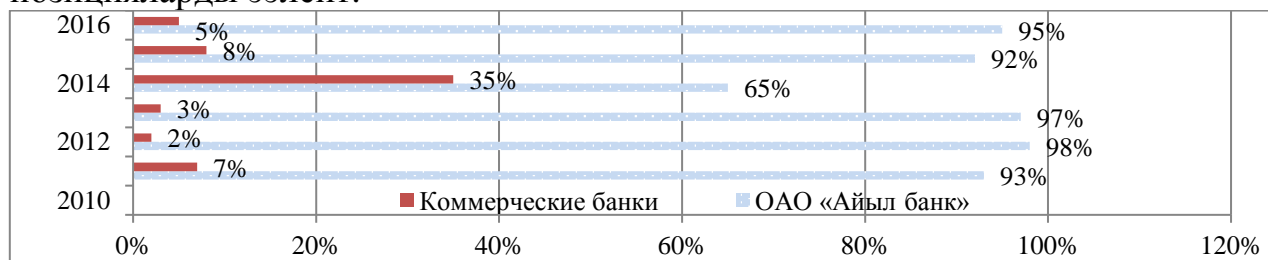
2.7. - Сүрөт. Лизинг берүүчүлөр аркылуу жасалган бүтүмдөрдүн саны, бирдиги

2.8. - Сүрөт. Коммерциялык банктар аркылуу жасалган, лизингдик бүтүмдөрдүн көлөмү (ААК "Айыл банкын" кошпогондо) млн. сом.

Маалымат булагы: автору түзүлгөндүгү, маалыматтары боюнча, КРнынУБсынын материалдары боюнча, Кыргызстан банктарынын Союзунун изилдөөлөрү, , Компонентинин алкагындагы " Каржылык кирүү", "ISR consult", " бизнести өнүктүрүү боюнча USAID Демилгесинин" долбоорунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

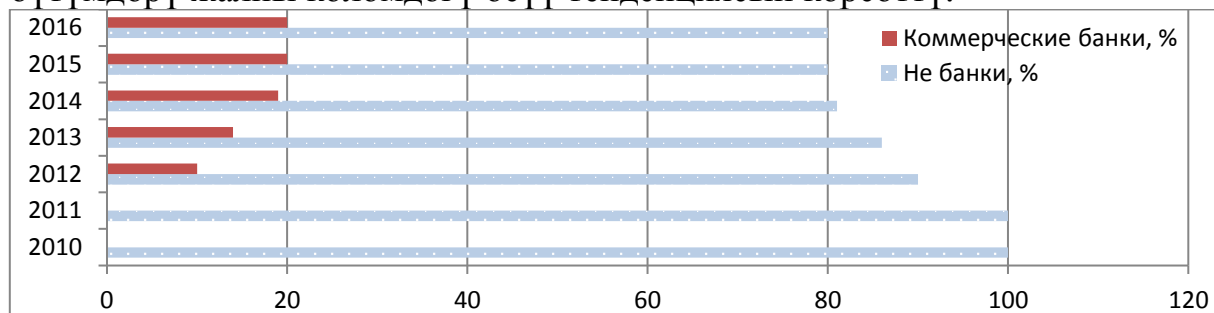
ААК "Айыл Банкынын" лизингдик бүтүмдөрүнүн көлөмү 2011-жылдан 2016-жылдары тиешелүүлүгүнө жараша, жылдар боюнча: 93%, 98%, 97%, 65%, 92%, 95% жалпы көлөмүнөн банктардан лизинге мүлк берилген. 2.10. -сүрөттөгү ААК "Айыл Банк" айыл чарба техникасынын жана жабдууларынын лизинг сегменти лизинг операцияларын мамлекеттик бюджеттин жана эл аралык

фонддордун каражаттарынын эсебинен ишке ашыруу аркылуу эн алдыңкы позицияларды ээлейт.

2.9. - Сүрөт. банктардын лизингдик бүтүмдөрүнүн жалпы көлөмүндөгү ААК "Айыл банкын" үлүшү

2012-жылдан баштап каржылоочу эмес мекемелердин үлүшүнүн лизинг бүтүмдөрү жалпы көлөмдөгү өсүү тенденциясын көрсөттү.

2.10. - Сүрөт Банктык эмес мекемелердин жана банктардын лизингдик бүтүмдөрүнүн жалпы көлөмүндөгү % үлүшү

Булагы: КРнын УСК нын жана КРУБнун сайты.

Бирок КРнын экономикасынын каржы секторундагы жалпы лизингдик бүтүмдөрүнүн кредиттик портфели абдан эле болор-болбос үлүштү ээлейт. КРнын УБсынын 2016-ж. маалыматтары боюнча лизингдик операциялардын портфели көп эмес 1% түзгөн. Төмөнкү тенденциялар белгилеп кетүүгө болот: каржы секторунун жалпы кредиттик портфели өсүү динамикасын көргөзгөн, ошол эле учурда, лизингдик операциялардын портфели, тескерисинче, 2016-ж. караганда өсүүсүнүн төмөндөшүн көрсөткөн.

КРдагы лизингдин өсүү көлөмүн аныктоочу негизги фактор, банктар тарабынан бюджеттик каржылоону пайдалануу болуп эсептелет. Кыргызстанда 2010-2016-жж. аралыгындагы лизинге берилүүчү негизги мүлк болуп айыл чарба техникасы эсептелет. Ошондой эле лизингге ар башка өндүрүштүк жабдуулар, медициналык техника, автотранспорт каражаттар, курулуш жабдуулары жана жолдорду ондоо үчүн жабдуулар, компьютердик жана башка уюштуруу техникалар берилген.

Лизинг берүүчүлөр мурда жасалган бүтүмдөр менен жеке өз каражаттарынын эсеби боюнча берилген кайтарылма каражаттардын аркасында лизингдик операцияларды жүзөгө ашырат. ААК "Айыл банкы" ошондой эле кайтарылма каражаттардын аркасында айылдык товар өндүрүүчүлөрдү колдоо боюнча мамлекеттик программанын, ошону менен бирге эле, ЕРӨБ каражаттарынын, Дүйнөлүк банктын, Кытай Мамлекеттик Өнүктүрүү Банкы менен биргелешкен долбоорунун, АБРдин, Кыргызстандагы "Райффазен" кооперативдеринин өнүктүрүү Фондунун; Кыргызстандагы Банктарды

Рефинансылоонун Адистештирилген Фондунун; ПРООН жана башка каржы институттарынын эсебинен лизингдик бүтүмдөрү жүзөгө ашырды.

Азыркы учурда лизингдик бүтүмдөр боюнча пайыздык ставкалар улуттук валютадагы жылдык 6% дан 28% пайызга туруксуз болууда, ал эми, чет өлкө валютасындагы бүтүмдөр боюнча 12% дан 22% пайызга туруксуз болуп жатканы белгиленет. КРдагы лизингдин орточо мөөнөтү 3 жылды түзөт, бирок 2013-жылы түзүлгөн бүтүмдөр боюнча орточо мөөнөтү 5 жылды түздү. Лизинге берилген техниканын максималдуу мөөнөтү 7 жылды, минималдуу түрдө - 1 жылды түздү. Лизингдик бүтүмдөрдүн орточо кайтарымдуулугу жетишерлик түрдө жогору жана 98%ды түзөт. КРнын УСКндагы каттоо компанияларынын бүгүнкү күндөгү статистика экспресстик-талдоолор боюнча КРдагы лизингдик операцияларды реалдуу түрдө жүзөгө ашыруучу рынокко жана компанияларга чыгууга ниеттенген: жеке бизнес тарабынан бул рынокко карата олуттуу кызыкчылыктарын көрсөттү.

Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча болжолдонгон ишмердүүлүктөрүнүн түрү катары өздөрүнүн лизингдик уставдык документтерине көрсөтүшкөн, лизингдик рынокко чыгууга болжолддуу түрдө багытталган үч миңден ашык субъектилер катталган. Реалдуу түрдө лизингдик операцияларын жүргүзүүчү бир аз сандагы уюмдардын/мекемелердин катышуусу аныкталган.

Лизинг предметтери, экономиканын чарбаларына зарыл болгон бардык диапазон боюнча ата мекендик өндүрүүчүлөрдүн жоктугу. Лизинг келишимине банктар менен катар, КРдагы колдонулуп жаткан лизинг алуучу менен камсыздандыруу компанияларынын ортосундагы мүлктү берүүнү камсыздандыруу келишимине кол коюу иши жүргүзүлөт. Камсыздандыруу лизинг алуучунун эсебинен жүзөгө ашырылат. Камсыздандыруу комиссияларынын наркын ооштуруп өзгөртөт жана, өзү аркылуу лизинг предметин көрсөтүүгө көз карандылыгы билдирет. Банктагы лизингдик бүтүмдөрдү жол-жоболоштурууда өзүнө өз ара аракеттешүүнүн үч тарабын – лизинг берүүчү, лизинг алуучу, сатуучу (жөнөтүүчү), ошондой эле, тийиштүү мамлекеттик органдардагы тариздөөгө жана каттоого коротулган убакыт олуттуу мааниге ээ эмес.

Лизингдик операциялардын бухучету 2013-жылдын 1-январынан баштап КНСтин лизингдик операцияларынан бошотуусунун аркасында олуттуу түрдө жеңилдетилген. Кандай гана лизингдин предмети банкка жеткирилсе жана берилсе, ал баштапкы наркы боюнча системадан тышкары чагылдырылат жана ошол эле баштапкы наркынын каржылык ижарасы боюнча карызды толук төлөгөндүгү үчүн андан алынып салынат. ФОЭСтен айырмаланып, лизингдик операцияларды эсепке алуу баланстык эсептерди колдонууну сунуштайт. Бул учур ААК "Айыл Банкынын", "Лизинг жөнүндөгү жобосунда" катталган, ал эми, эсепке алуу боюнча лизингдик операциялардын айрым жол-жоболору банкта жок. Лизинг берүү процессин бухучетте чагылдыруу, кардар алгачкы взносун качан ишке ашырганда гана кыйла эртерээк башталат. "Банктын насыяларынын мониторинги жана классификациялоосу жөнүндөгү Жобого" ылайык кызматкерлер төмөнкүдөй мониторингдин түрлөрүн: жылына 2 жолу

лизинг предметинин мониторингин жүргүзүшөт; жылына 1 жолу лизинг алуучунун чарбалык мониторингин жүргүзүшөт; квартал сайын дистанттык түрдөгү мониторингди жүргүзүшөт; эгерде кыймылсыз мүлктүк күрөө болсо, анда күрөө боюнча мониторингди жылына 1 жолу жүргүзүшөт.

Диссертациянын бул бөлүмүнүн корутундусунун мазмунун констатациялоо катары төмөнкүдөй: лизинг алуучуга бухгалтердик эсеп жүргүзүү боюнча ченемдик документтерде берилген системалуулук элементин жана карама-каршылыктарды жоюуну киргизүү үчүн бухгалтердик мыйзамдардын ченемдерин жакшыртуу зарылдыгы жөнүндөгү; лизинг алуучунун акча агымдарын оптималдаштыруу максатында, лизингдик кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү рыногуна жана татаал схемаларды түзүүгө жараша лизингдик операциялар менен лизинг алуучунун, лизингдик операцияларынын бухгалтердик усулун жакшыртуу боюнча бухгалтердик жазууларды жүргүзүү схемасын оптималдаштыруу зарылдыгы жөнүндө тыянактарды келтирүү зарыл; лизингдик операция боюнча бухгалтердик жазууларды жүргүзүү схемасын талдоо максаты үчүн лизингдин предметинин кыймылын жана лизинг келишиминин субъектилеринин ортосундагы эсептешүүлөрдүн абалына толук кандуу аналитикалык эсепке алууну жана оперативдүү көзөмөлдөөнү камсыз кылат; лизинг алуучунун жана лизинг берүүчүнүн каржылык отчеттуулугунда ачылган, лизингдин предметин жана лизингдик милдеттенмелеринин баалоо критерийлерин туура тандоо өзгөчө мааниге ээ, бул лизинг алуучунун (лизинг берүүчүнүн) ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын жана каржылык абалын баалоо үчүн жана башкаруу чечимдерин кабыл алуу үчүн чечүүчү учуру болуп саналат.

Өркүндөтүү "Коммерциялык банктардагы лизингдик операциялардын бухгалтердик эсепке алуусун жакшыртуу" деген үчүнчү бөлүмдө ФОЭСтин ченемдерине ылайык КРдагы лизингдик операциялардын бухучетун жакшыртуунун багыттары иштелип чыккан. Ата мекендик эсепке алуу системаларында жана Батыш өлкөлөрүндөгү жүргүзүлгөн лизингдик мамилелердин бүт бардык комплексинин бухгалтердик трактовкаларындагы олуттуу айырмачылыктарын эсептөө зарыл. Эл аралык контекстте жана конкреттүү улуттук эсептик моделинде колдонулуучу эсепке алуунун методикалык принциптеринин белгилүү айырмачылыктарынын көйгөйлөрү лизингдик операциялар менен чектелбейт, ошондой эле, ал эсепке алуунун бардык системаларына жайылтылат.

ЕАЭБдин алкагындагы интеграциялоо фонунда, ата-мекендик экономиканын соода-ортомчулугунан инвестициялык - өндүрүштүк форматка кайрадан багытталган бүгүнкү күндөгү тенденциясы белгилениши кыргызстандын экономикасынын айыл чарбаларындагы жана тармактарындагы негизги каражаттарды жаңылоону уюштуруу натыйжасы катары, лизингдин келечегин кеңейтүүгө мүмкүндүк берет.

Мамлекеттик органдардагы (лизинг предметин жол-жоболоштуруу жол-жобосун жөнгө салуучу нормаларын колдонуу тартиби боюнча кабыл алынган нускамалардын өзгөртүүлөрүн иштеп чыгуу керек) лизинг предметин жол-жоболоштуруу алдында чыгымдарды азайтууга багытталган иш-чараларды иш жүзүнө ашыруу зарыл. Кыргызстандагы Россиянын жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн

лизингдик компанияларын (филиалдарын, КРнын СБК Экономика министрлигин жана КР Өкмөтүн, КРнын УБсын, өкүлчүлүктөрүн, окуу борборлорун) тартуу боюнча иштерди уюштуруу.

КРнын мыйзамдарындагы "түрткү берүүчү себептерди": региондордогу ремонттук-техникалык (айыл чарба) базаларын; техникалык тейлөө кызматын, техникалык кароонун; запчастарды жеткирүү кызматын түзүүнү караштыруу зарыл.

Лизинг берүүчүлөр үчүн салык тобокелчигинин так эместик жана мүмкүн болгон боштуктарын жоюу максаты менен "КРнын СКсындагы өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндөгү" (лизингдик операцияларынын салык салууну жөнгө салуу бөлүгүндөгү) Мыйзам долбоорун киргизүү жана иштеп чыгуу зарыл. Лизингдин предметин каттоо жана ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардагы лизинг алуучудан лизинг берүүчүгө андан ары өткөрүп берүү, ошондой эле, лизинг предметин каттоо алдында "бирдиктүү терезени" ишке ашыруу жол-жобосун оптималдаштыруу максаты менен айрым КРнын НПАсындагы долбоолорго өзгөртүүлөрдү киргизүү жана иштеп чыгуу зарыл.

КРнын лизинг рыногунун инвестициялык өзүнө тарткычтык кызыктырууларын жакшыртуу боюнча иштерди жүргүзүү зарыл. Лизинг берүүчү адистердин (анын ичинен "продуктуга", кардарларга багыттоо катары жана башка ушул сыяктууларга карата лизингди жүзөгө ашыруу жана киргизүү маселелери боюнча) кесиптик квалификациясын жогорулатууга багытталган туруктуу окутууну уюштуруш керек. Лизинг темасы тууралуу чакан жана орто бизнес боюнча дайыма окутууну жүргүзүү жана иштеп чыгуу. Лизинг темасына арналган брошюраларды, буклеттерди жайылтуу жана иштеп чыгуу. Кыргызстандагы лизинг жөнүндөгү маалыматтар менен интернет сайттан түшүнүү үчүн жеткиликтүү түрдө иштеп чыгуу.

Азыркы учурда айыл чарба тармагынын өзгөчөлүгүн эске алуу менен каржылоо булагы катары лизингдик операциялардын натыйжалуулугун жетиштүү түрдө негиздеген талдоо методикасы жок. Лизинг келишимдерин ишке ашыруу алдында бухучет чарбалык операцияларга талдоо жүргүзүүнүн маалыматтык жактан камсыздоого жана көзөмөлдөөгө негиз болуп саналат. Лизингдик операцияларды колдонуу зарылдыгына байланыштуу лизинг берүүчү, ошондой эле, лизинг алуучу катары бухгалтердик эсепке алууну жүргүзүүнүн рационалдуу формаларын жана лизингдик операцияларды көзөмөлдөөнү камсыз кылууда муктаждыктар пайда болот.

КРдеги дыйканчылык жана мал чарбачылык технологияларын өнүктүрүүнүн начар деңгээлинин алдында, жогорку өндүрүмдүүлүккө эсептелген, чет өлкөлүк өндүрүүчүлөрдүн техникаларын пайдалануу максатка ылайыктуу болуп саналбайт. Ошондуктан азыркы учурда постсоветтик мейкиндигинде өндүрүлгөн техникаларына: Белоруссиянын, Украинанын, Россиянын, ошондой эле, Ата мекендик продукциялар жакшы деп эсептелинет.

Коммерциялык банктар жыл сайын иш жүзүндөгү көрсөткүчтөрдү эске алуу менен болжолдуу каржылык отчетторго оңдоолорду жүргүзүү жана лизинг алуучуларга лизинг төлөмдөрүн төлөөнүн ушул график менен ушуга ылайык оңдоо мүмкүнчүлүктөрүн берүү зарыл.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы лизингдик бүтүмдөрдүн аналитикалык жана статистикалык маалыматтарын жарыялоо алдында, кредиттик операцияларды өзүнчө чагылдырылууга тийиш, бул коммерциялык банктардын лизингдик бүтүмдөрүнүн көлөмдөрүн жана лизинг портфелинин сапатын көзөмөлдөөнү жеңилдетет. КРнын УСКсынын отчетторунда лизингдик операциялар жөнүндөгү статистика, каржылык мекемелердин кредиттик операцияларынан өзүнчө бөлүнүшү керек.

Жарандык-укуктук алкагындагы жөнгө салуу катары лизингдин формаларын жана түрлөрүн кеңейтүү, ошондой эле, лизинг берүүчүлөр тарабынан бул формаларды андан ары практикада колдонуу, бардык рынокту өнүктүрүүнүн ажырагыс этабы, ошондой эле, бухгалтер боюнча ченемдик-укуктук базасы болуп саналат. Лизингдик кызмат көрсөтүүчү КРнын коммерциялык банктарынын продуктлук линейкаларына кайтма лизингди кошуу, техниканын түрлөрүн жана айыл чарба багытындагы жабдуулардын үлүшүн көбөйтүү алдындагы максатка ылайыктуу болот. Фермерлердин каражаттарынын жана убактысынын минималдуу чыгымдарын көтөрүп жүрүүгө мүмкүндүк берүүчү фермерлердин орундары жана шарттары үчүн ыңгайлуу ремонттук-техникалык тейлөө пункттарын ачуу зарылчылыгы келип чыгат. Биринчи этапта мындай бирден бир пунктулар боюнча ар бир региондо ачууну ишке ашырууга жана белгилүү бир өндүрүүчүнүн техниканын көлөмүн пайдаланууга жараша дилердик борборлорунун тармагын андан ары көбөйтүүгө болот.

ФОЭСтеги туруктуу мониторинг өзгөртүүлөрүн жүргүзүү зарыл жана мыйзамдардын ченемдери менен каржылык инструменттерге жана жаңы каржылык продуктыларга тиешелүү болгон ички саясаттардын шайкештигин жана коммерциялык банктардагы бул өзгөрүүлөрдүн жол-жоболору ички аудит кызматынын функциясына кирет.

Жогорудагылардын бардыгын жыйынтыктап корутунду чыгарууга болот: коммерциялык банктардагы лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин жакшыртуунун андан аркы кыйла татаал продуктуларын түзүү ченеми боюнча милдеттүү бөлүгү катары каралууга тийиш жана лизингдик кызматынын схемаларын өнүктүрүү жана каржылык ресурстарды, салыктарды, акча агымын натыйжалуу башкарууга мүмкүндүк берүүчү рынокту өнүктүрүү жана алардын каржылык жоготууларынын тобокелчиктерин минималдаштыруу.

КОРУТУНДУЛАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык илимий изилдөө ишинде жүргүзүлгөн изилдөөлөр төмөнкүдөй тыянактарды жасоого мүмкүнчүлүк берет:

- ФОЭСтин жана рыноктук мамилелердин жакындатылган шартында КРнын коммерциялык банктарындагы лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин уюштуруудагы уюштуруу аспектилерине теориялык жалпылоолор жана практикалык негиздемелер берилген;
- насыялоодогу керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн туруктуу эмес каржылык кырдаалдардын шартындагы кошумча ресурстардын зарылчылдыгы, банктардагы жаңы жолдорду жана мүмкүнчүлүктөрдү издөөгө аргасыз кылат. КРнын экономикасы үчүн келечектүү формалары катары лизингдик операцияларды өнүктүрүү болуп саналат, буга байланыштуу, насыялоонун бул түрлөрүн жана формаларын тереңден изилдөөдөгү зарылчылыктар, көбүнчө бухгалтердик эсепти уюштуруу өзгөчөлүгүнө жана банк тарабынан өткөрүлүүчү операциялардын негизин түзүү сыяктуу ички көзөмөлдөөлөрдөн улам пайда болот;
- лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин уюштуруу көбүнчө лизингдин ички мазмунун туура түшүнүүдөн көз каранды болот. Лизинг автор тарабынан экономикалык мамилелердин бирдиктүү система катары түшүндүрүлөт, ал өзүнө ижара, инвестициялык, насыялык жана соода мамилелерин камтыйт, лизинг берүүчү менен катышуучулардын бирине активдерди пайдаланууга берүү менен байланышкан активдерди жеткирүүчүдөн акы төлөө, мөөнөттүүлүк жана кайтарымдуулук негизинде аларды сатып алуу жолу, убактылуу инвестициялоо эркин же лизинг алуучу менен башка катышуучуга карата тартылган каржылык каражаттарын, эгерде ал тараптардын макулдашуусу боюнча лизинг алуучудан активдерди сатып алуу каралган.
- лизингдин маани-маңызын майда-чүйдөсүнө чейин ачуу үчүн лизингдин функцияларынын кеңири түрдө жайылтылган мүнөздөмөсү келтирилген, ошону менен бирге эле, автор тарабынан лизингдин демилге жаратуучу функциясы кошумча көрсөтүлгөн, макродеңгээлинде, ошондой эле, микродеңгээлиндеги мааниси бир кыйла олуттуу түрдө берилген; лизингдик мамилелердин классификацияларын салыштырып талдоо, лизингди уюштуруу формалары ар түрдүү булактардан сунуш кылынган жана аны өткөрүү техникасы лизинг берүүчүнүн жана лизинг алуучунун лизингдик операциялардагы бухгалтердик эсептин өзгөчөлүктөрүнө карата таасир этүү көз карашы менен жүргүзүү авторго бухгалтердик эсепти уюштурууга таасир берүүчү лизингдик операциялардын түрлөрүн аныктоого мүмкүндүк берген;
- лизингдик операциялардын бухгалтердик эсеп системасы, көбүнчө аны нормативдик-укуктук жактан камсыз кылууда аныкталат. Лизингдик операциялар бухгалтердик эсепти жөнгө салуунун ченемдик-укуктук мүнөздөмөсү жана жазалган сереп авторго ченемдик базанын көптүгүн жана белгилүү карама-каршылыктарын көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Бүгүнкү

күндөгү лизинг алуучу, ошондой эле, лизинг берүүчү катары лизингдик операцияларды түздөн-түз жөнгө салуучу бирден-бир нормативдик документ болуп эсептелет, эсеп-чотту колдонуу Планында негизделген лизинг келишими боюнча бухгалтердик эсепти чагылдыруу жөнүндөгү көрсөтмө болуп саналат. Ошондуктан бухгалтерлерге эсеп-чотту колдонулуп жаткан Планга ылайык келтирүү үчүн бул документти өз алдынча кайра иштетүүгө туура келет.

- авторго талдоонун натыйжалары лизингдик операцияларды эсепке алуу, лизингдик бүтүмдөрдүн катышуучуларынын позициялары аркылуу методикасын системалаштырууга мүмкүндүк берди;
- КРнын лизинг рыногундагы кызмат көрсөтүүлөр көлөмү жана темптери боюнча башка мамлекеттерден өтө артта калууда. КРдеги лизингге берилген техниканын негизги түрү айыл чарба техникасы болуп саналат. Лизингдин активдүү өнүгүүсү мамлекеттик сектор менен лизингдик коомчулуктун өз ара шартташуу алдындагы эл аралык тажрыйбасын көрсөтөт;
- талдоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, КРдеги лизингдик бүтүмдөрдү мамлекеттик банк, ААК "Айыл Банкы" аркылуу ишке ашырылат, анын үлүшүнө лизингдик бүтүмдөрдүн 90% туура келет. Лизинг рыногунун азыркы иштөө шарттары, анын өсүшүнө начар дем берет. КРдеги Лизинг рыногу, көбүнчө мамлекеттик программалардын каражаттарынын эсебинен өсөт;
- макроэкономикалык абалды баалоо КРдин экономикасынын соода - ортомчулук түзүмү лизинг рыногун өнүктүрүүнү бирден-бир фундаменталдык чектөөчүлөрүнүн бири болуп саналарын айгинелейт. КРдеги экономиканын ар кандай башка секторун салыштыруу боюнча соода операцияларынын сектору абдан жогорку кирешелүү жана айланмалуу болуп саналат. Мында, соодадагы бизнес-процесстеринин натыйжалуулугун камсыз кылуу жана кызмат көрсөтүү секторундагы, жалпысынан кымбат баалуу негизги фонддорду ээ болууну талап кылбайт кызмат көрсөтүүнүн динамикалык өнүктүрүү сектору лизингдик продуктыларын тиешелүү түрдө коштобойт;
- авторго изилдөөлөрдө аткарылган натыйжалар, ЕАЭБдин алкагындагы интеграциялоо фонунда инвестициялык - өндүрүштүк форматтагы соода-ортомчулугун ата-мекендик экономиканын багытын кайра чогултуу тенденциясы катары КРдин экономикасынын айыл чарбаларындагы жана экономикасынын тармактарындагы негизги каражаттарын жаңылоону уюштуруунун натыйжасы катары лизинг өнүгүү келечеги кеңейтүүгө мүмкүндүк берди;
- ААК "Айыл Банктагы" лизингдик операциялардын бухучету толук эмес ченемде ФОЭСке ылайык жүзөгө ашырылат, жетишсиз деңгээлде, ички ченемдик документтердин даражасыда регламенттештирилген. Эсепке алуу жол-жобосунун бир бөлүгү лизинг банкы жөнүндөгү Жободо чагылдырылган, бирок банкта лизинг бухучетунун толук кандуу жол-жобосу болгон эмес;

- талдоолордун жыйынтыктары жана кардарлардын кредиттик арыздарына баа берүүдө көрсөтүлгөндөй, өз убагында мониторинг жүргүзүү лизинг кайтарымдуулугунун 98 %, камсыз кылат, бирок кирешелүүлүктүн айыл чарбалык ишмердүүлүктөн көз карандылыгы табигый кубулуштарды маалымдоодогу узак мезгилге жараша акча агымдары дээрлик татаал болот;
- лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин жакшыртуунун негизги багыты ФОЭСтин "Ижара" IAS 17 жана "Негизги каражаттар" IAS 16дагы максималдык жакыndoого карата аныкталат. Маалыматтарды эсептик чагылдыруу жана лизинг алдындагы отчеттуулукту ФОЭСтин талаптарына ылайык, эсепке алууну жүргүзүү ата мекендик талаптарына караганда абдан сылык болот;
- Автор тарабынан ФОЭСтин талаптарына ылайык лизинг бухгалтердик эсебин өркүндөтүү боюнча сунуштамалар жалпыланган жана сунушталган. Лизинг берүүчүнүн жана лизинг алуучунун бухгалтердик жазууларын жүргүзүү схемаларына өзгөртүүлөр менен толуктоолор сунушталган. Автордун пикири боюнча, эсептик маалыматтардын толук салыштырмалуулугу жана отчеттуулугу, ошондой эле, учурдагы ата мекендин нормативдик - укуктук системасындагы лизингдик операцияларды бухгалтердик эсептик жактан жөнгө салууга жетишүү дээрлик мүмкүн эмес;
- автор тарабынан ата-мекендик жана ФОЭСтин ортосунда айырмачылыктарынын тизмеги түзүлгөн. ФОЭСтин талаптарына ылайык лизингдик операциялардагы эсепке алуу практикасын шайкеш келтирүүгө жараша, акцент башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу үчүн баалоо, эсептик-аналитикалык жол-жоболоруна жасалган эсепке алуу маалыматтарын салыштырууну баалоо жана аларды сылык түшүндүрмө түрүндө жүзөгө ашырылууга тийиш. Бир түргө келтирилген жана бир негизде аныкталган сунуштардагы нивелирдик айырмачылыктарга карата эсепке алуу техникасындагы лизингдик операциялар жок, лизингдик бүтүмдөрдү ишке ашыруунун ар кандай варианттарынын өзгөчө көп түрдүүлүгү күн мурунтан белгиленет;
- иштин натыйжалары Ж. Баласагын атындагы КУУнун «Банктардагы - бухгалтердик эсеп» жана «Банктын каржысын башкаруу» деген окуу методикалык колдонмолорду иштеп чыгууда пайдаланылды.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

- 1) Медеров А.Т. Совершенствование лизинговых операций, организация их учета и внутреннего контроля. [Текст]/ Медеров А.Т. // Проблемы современной науки и образования, Москва, ISSN: 2304-2338 ISSN: 2413-4635 № 23 (65) -2016, - Стр. 27-31.
- 2) Медеров А.Т. Некоторые вопросы осуществления лизинговых операций в Кыргызской Республике. [Текст]/ Медеров А.Т. // Проблемы современной науки и образования, Москва, ISSN: 2304-2338 eISSN: 2413-4635 № 23 (65) -2016, -Стр. 31-35.
- 3) Медеров А.Т. Роль кредита и основных форм нетрадиционного кредитования в экономике Кыргызстана. [Текст]/ Медеров А.Т. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №7, -2016, ISSN 1694-7649, -стр.155-158.
- 4) Медеров А.Т. О методе учета лизинговых операций. [Текст]/ Медеров А.Т. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №7, -2016, ISSN 1694-7649, -стр.139-142.
- 5) Медеров А.Т. Организация и совершенствование бухгалтерского учета лизинговых операций в современных условиях. [Текст]/ Медеров А.Т. // Известия Ыссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, ISSN: 1694-7347 Номер: 1-2-2 (13), -2016. -стр. 430-433.
- 6) Медеров А.Т. Сущность лизинга как системы экономических отношений. Известия Ыссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, ISSN: 1694-7347 Номер: 1-2- (12,13), -2016. -Стр. 433-435.
- 7) Медеров А.Т. Об организационно-методических аспектах аудита собственного капитала как источника формирования активов. [Текст]/ Медеров А.Т. // Вестник КНУ имени Ж.Баласагына, спец. выпуск, -2011, ISSN9967-21533х, -стр.345-348
- 8) Медеров А.Т. Мониторинг практики отечественной системы учета привлеченных источников. [Текст]/ Медеров А.Т. // Вестник КНУ имени Ж.Баласагына, спец. выпуск, -2011, ISSN9967-21533х, -стр.388-394.

РЕЗЮМЕ

на диссертационную работу Медерова Алмаза Тилековича на тему: «Организация совершенствования бухгалтерского учета лизинговых операций», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.12–бухгалтерский учет, статистика

Ключевые слова: бухгалтерский учет лизинга, лизингодатель, лизингополучатель, анализ, формы и виды лизинга, коммерческие банки.

Объект исследования: является действующая система организации бухучета лизинговых операций у основных участников лизинговых отношений в банках КР.

Предмет исследования: являются методологические и организационные проблемы бухучета, практика применения методов бухучета и анализа лизинговых операций, основные направления совершенствования учета лизинговых операций в соответствии с МСФО.

Цель работы: состоит в обобщении теоретического и практического опыта, разработке практических рекомендаций по совершенствованию организации бухучета, анализа и контроля лизинговых операций.

Методы исследования: методы научного познания, комплексная оценка, экономико- статистические методы, системный и сравнительного анализа.

Научная новизна исследования: систематизированы классификационные признаки лизинга, расширены функции и формы лизинга, уточнено определение лизинга; обоснованы возможности оптимизации схемы ведения бухгалтерских записей по лизинговым операциям; дана оценка состояния рынка лизинга КР, бухучета и внутреннего контроля лизинговых операций коммерческого банка КР; обоснована методика анализа и критерии эффективности лизинговых операций с учетом специфики сельскохозяйственной отрасли КР; разработаны направления совершенствования бухучета в соответствии с нормами МСФО и перспективы развития лизинговых операций в КР.

Основные положения и результаты работы докладывались автором и обсуждались на научных конференциях, семинарах и форумах, в том числе на международных научно-практических конференциях.

Степень использования: выводы и рекомендации данного исследования позволят усовершенствовать концепцию и практику организации бухучета и анализа лизинговых операций в коммерческих банках КР, что в конечном итоге повысит их финансовую устойчивость и эффективность деятельности.

Область применения: основные результаты могут быть применены в деятельности финансово-экономической службы банка, а также как основа УМК в ВУЗах по курсу «Бухгалтерский учет в коммерческом банке», «Управление финансами».

Медеров Алмаз Тилековичтин «Лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин жакшыртууну уюштуруу» деген темадагы 08.00.12-бухгалтердик эсеп, статистика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: лизингдин бухгалтердик эсеби, лизинг берүүчү, лизинг алуучу, талдоо, лизингдин формалары жана түрлөрү, коммерциялык банктар.

Изилдөөнүн объектиси: КРнын банктарындагы лизингдик мамилелердин негизги катышуучуларынын лизингдик операцияларынын бухучетун уюштуруунун колдонулуп жаткан системасы болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети: ФОЭСке ылайык лизингдик операцияларды эсепке алууну жакшыртуунун негизги багыттары, бухучеттун ыкмаларын практикада колдонууну жана лизингдик операцияларды талдоо, бухучеттун методологиялык жана уюштуруу проблемалары болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты: лизингдик операцияларды талдоодон жана көзөмөлдөөдөн, бухучетту уюштурууну жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуудан жана теориялык практикалык тажрыйбаларды жалпылоолордон турат.

Изилдөөнүн усулу: илимий таанып билүү ыкмалары, комплекстүү баа берүү, экономикалык-статистикалык усулдары, системалык жана салыштырмалуу талдоо усулу.

Алынган жыйынтыктын натыйжасы: лизингдин классификациялык белгилери системалаштырылган, лизингдин функциялары жана формалары кеңейтилген, лизингдин аныктамасы такталган; лизингдик операция боюнча бухгалтердик жазуулардын схемасын оптималдаштырууну киргизүү мүмкүнчүлүктөрү негизделген; бухгалтердик эсеп жана КРнын коммерциялык банктарынын лизингдик операцияларынын ички көзөмөлүнө, КРнын лизингдик рыногунун абалына баа берилген; КРнын айыл-чарба тармагынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен талдоо усулу жана лизингдик операциялардын натыйжалуу критерийлери негизделген; ФОЭСтин ченемдерине жана КРдагы лизингдик операциялардын өнүгүү келечегине ылайык бухучетту жакшыртуунун багыттары иштелип чыккан.

Илимий изилдөө ишинин негизги жоболору жана натыйжалары автор тарабынан баяндалып жана илимий конференцияларда, семинарларда, форумдарда, ошондой эле, эл аралык илимий-практикалык конференцияларда талкууланган.

Колдонуу деңгээли: Бул илимий изилдөө ишинин тыянактары жана сунуштары КРнын коммерциялык банктарындагы концепцияны жана бухучетту уюштуруу практикасын, лизингдик операцияларды талдоону жакшыртууга мүмкүндүк берет, жыйынтыгында алардын каржылык туруктуулугун жана ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатат.

Колдонуу тармагы: негизги натыйжалары банктын каржылык-экономикалык кызматынын ишмердүүлүгүндө колдонулушу мүмкүн, ошондой эле, «Коммерциялык банктардагы бухгалтердик эсеп», «Акча каражаттарын башкаруу» боюнча жождордогу ОМКсине негизи болушу мүмкүн.

RESUME

on the dissertation work of Mederov Almaz Tilekovich on the theme: "Organization of improving the accounting of leasing transactions", submitted for the degree of candidate of economic sciences in specialty 08.00.12-accounting, statistics

Keywords: leasing accounting, lessor, lessee, analysis, forms and types of leasing, commercial banks.

Object of the research: is the current system of accounting organization of leasing operations among the main participants of leasing relations in the banks of the Kyrgyz Republic.

The subject of the research: are the methodological and organizational problems of accounting, the practice of accounting methods and analysis of leasing operations, the main directions for improving the accounting of leasing operations in accordance with IFRS.

Methods of research: methods of scientific knowledge, integrated assessment, economic and statistical methods, system and comparative analysis.

Scientific novelty of research: Scientific novelty of the research: classified classification of leasing, extended functions and forms of leasing, clarified the definition of leasing; the possibilities of optimizing the scheme for maintaining accounting records for leasing operations are justified; an assessment of the state of the Kyrgyz leasing market, accounting and internal control of the leasing operations of the commercial bank of the Kyrgyz Republic; the methodology of analysis and criteria for the effectiveness of leasing operations are substantiated, taking into account the specifics of the agricultural sector of the Kyrgyz Republic; the directions of improving the accounting in accordance with the norms of IFRS and the prospects for the development of leasing operations in the Kyrgyz Republic have been developed.

The main provisions and results of the work were reported by the author and discussed at scientific conferences, seminars and forums, including at international scientific and practical conferences.

Degree of use: the conclusions and recommendations of this study will improve the concept and practice of accounting and analysis of leasing operations in commercial banks of the Kyrgyz Republic, which will ultimately improve their financial sustainability and efficiency of operations.

Scope: the main results can be applied in the activities of the financial and economic service of the bank, as well as the basis of the CMM in higher education institutions at the rate of "Accounting in a commercial bank," "Financial management."